

VONDSTEN IN DE SINT-JAKOBSKERK TE IEPER
EN IN DE SINT-WALBURGAKERK TE VEURNE

Grondwerken en aansluitend bodemonderzoek in de Sint-Jakobskerk te Ieper en in de Sint-Walburgakerk te Veurne hebben belangrijke fragmenten van de romaanse kerken en interessante vondsten aan het licht gebracht. Deze bijdrage handelt over deze vondsten. Het onderzoek geschiedde in het kader van de provinciale inventarisatie van het kunstpatrimonium; voor het onderzoek te Veurne verleende het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek ook financiële hulp.

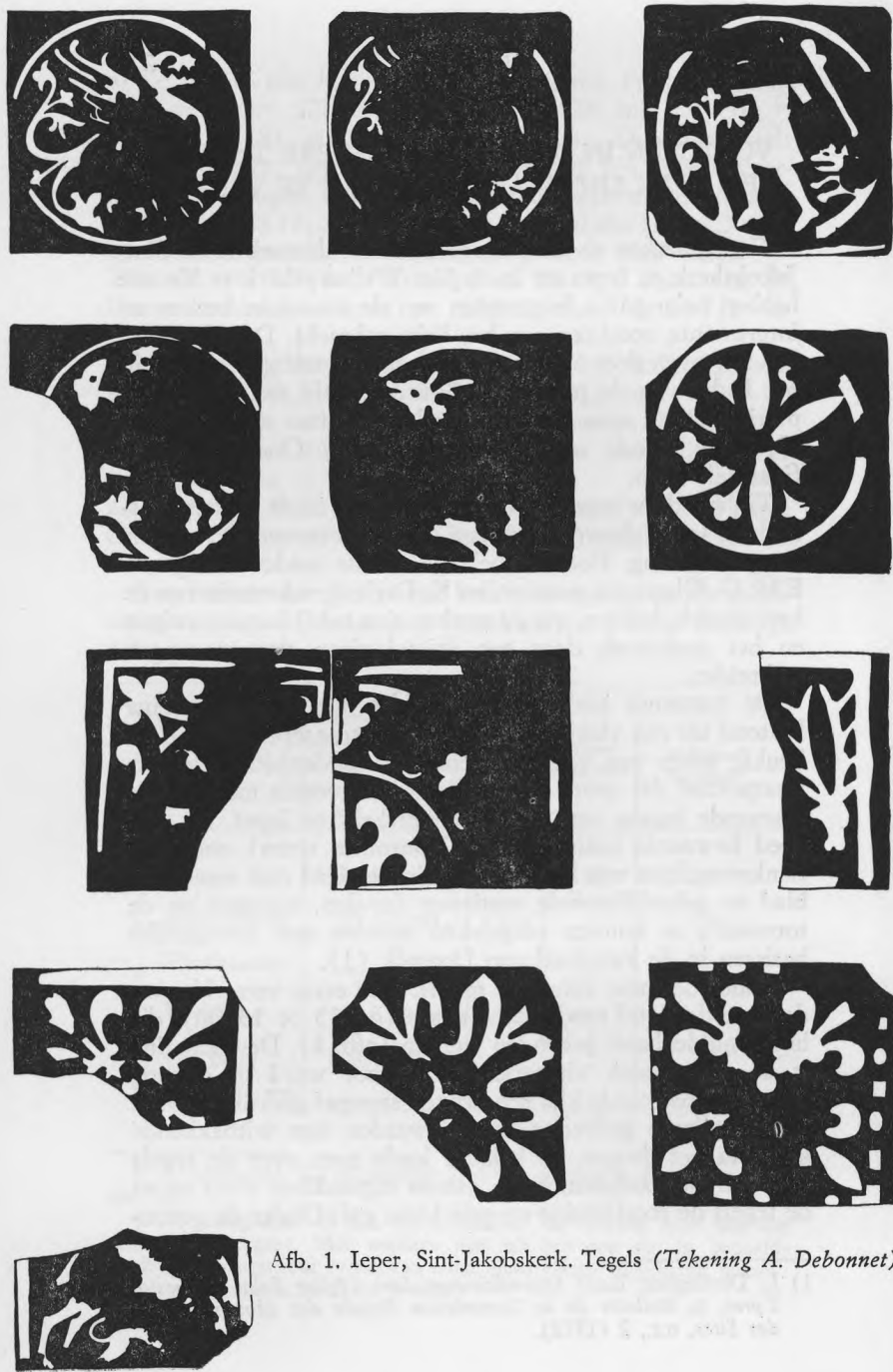
Tijdens de winter 1971 - 1972 werden in de Sint-Jakobskerk te Ieper sleuven gegraven ten behoeve van de verwarmingsinrichting. Door de belangstellende medewerking van E.H. G. Gheysens, pastoor, en K. Declercq, sekretaris van de kerkfabriek, hebben wij de werken van nabij kunnen volgen en het onderzoek door een drietal eigen sleuven mogen uitbreiden.

De romaanse kerk uit het midden van de 12de eeuw bestond uit een vlakgesloten koor, een transept en een driebeukig schip van vijf traveeën; de middenbeuk had een westportaal dat grote overeenkomst vertoonde met de nog bestaande ingang van de Sint-Pieterskerk te Ieper. De zeer goed bewaarde basissen (van Doornikse steen) onder de flankerzuiltjes van het portaal zijn versierd met een hoekblad en beeldhouwde motieven (ovalen, zigzags) op de torussen; ze kunnen vergeleken worden met soortgelijke basissen in de katedraal van Doornik (1).

Onder de losse vondsten mogen hier eerst vermeld worden een dertigtal rood-bruine tegels (ca. 13 × 13 cm), die in de middenbeuk gevonden werden (afb. 1). De versiering is in slibtechniek uitgevoerd. Daarvoor werd in de nog natte roodbakkende klei een houten stempel gedrukt waarna de uitgediepte gedeelten gevuld werden met witbakkende klei. Na het drogen en bakken legde men over de tegels doorzichtige loodglazuur die daarna ingebakken werd en zo de tegels de rood-bruine en gele kleur gaf. Onder de gevon-

---

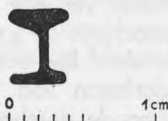
1) L. Devliegheer, *Bases tournaisiennes dans l'église Saint-Jacques à Ypres*, in *Bulletin de la Commission Royale des Monuments et des Sites*, n.r., 2 (1972).

Afb. 1. Ieper, Sint-Jakobskerk. Tegels (*Tekening A. Debonnet*).

den stukken tellen we zes medaillontegels ; in de cirkels zien we als ornament tweemaal een gevleugelde draak, waarschijnlijk tweemaal een hert, een man met een stok en een hond, een zesbladige bloem. Op een tegel blijft van een hert enkel de kop en het lang gewei over, op een ander staan waarschijnlijk een hert en een hondje. Drie verschillende tegels hebben elk vier lelies als versiering. Van een uit vier tegels bestaand medaillonornament (lelievormig motief in het midden, omgeven door twee cirkels ; lelies als hoekfiguren) zijn twee tegels bewaard.

In de zuid-westelijke hoek van de middenbeuk werd op een diepte van 90 cm een ongeveer 15 cm dik pak aan elkaar gekitte glasscherven gevonden. Na reiniging van tientallen exemplaren blijkt het hier in hoofdzaak om fragmenten te gaan van één of meer glasramen beschilderd in grisaille-techniek (afb. 5), waarbij zich ook scherven gekleurd glas bevonden (afb. 6). Tussen het glas lagen ook enkele stukjes loodbanden of -strippen waarvan de twee gleuven erg ondiep

Afb. 2. Ieper, Sint-Jakobskerk. Loodband.

zijn (afb. 2). Het witte glas, dat een groenachtige tint heeft, is gemiddeld 3 - 4 cm dik ; op de nog oorspronkelijke kanten is duidelijk te zien hoe men met het gruisijzer de scherven heeft afgeknapt. De buitenkant van de glasscherven heeft niet teveel geleden onder de atmosferische omstandigheden (regen, hagel, sneeuw) ; een goed voorbeeld van beschadiging geeft de blauwe rechthoekige scherf (afb. 6). Op de witte glasscherven heeft de glazenier met zwart-bruine verf (ijzeroxydeverf) symmetrisch-gerangschikt loofwerk — hoofdzakelijk druivebladeren — geschilderd ; de achtergrond bezette hij met een dicht netwerk van fijn geschilderde lijntjes. Enkele glasscherven hebben een zwaardere en min verzorgde lijntekening, terwijl dan ook het netwerk meestal ontbreekt. Er zijn ook nog enkele vierkantjes (4 × 4 cm) met een vierbladig motief beschilderd ; waarschijnlijk waren ze in de boord van het raam geplaatst. De witte banden die in het raam geometrische ornamenten

vormen, zijn maar aan één kant door loodbanden begrensd, en niet aan beide zoals dit bij de oudste grisailleramen uit het begin van de 13de eeuw het geval is (2).

Bij de scherven kleurglas treffen we als kleur blauw, geel, groen en rood aan. Er zijn driehoeken, rechthoeken, ruiten, gedeeltelijk rond-uitgesneden stukken e.a. bij; verscheidene scherven vertonen een decoratieve beschildering. Wegens hun aanwezigheid bij het grisaille-glas behoren de scherven kleurglas waarschijnlijk tot eenzelfde raam. Uit het einde van de 13de eeuw zijn inderdaad grisaille-ramen gekend waarvan de boorden ook met kleurglas versierd zijn.

Uit de tekening, patine en grisaille-techniek mogen we besluiten dat het hier beschreven glas dateert uit het einde van de 13de eeuw, een periode waarvan in ons land maar enkele glasfragmenten bewaard zijn (3).

*
**

In november - december 1972 werd in de Sint-Walburgakerk te Veurne ten behoeve van een verwarmingsinrichting een 3 m. brede sleuf doorheen de kruisbeuk gegraven. De ligging van de geplande sleuf had reeds laten voorzien dat men o.m. op de funderingen zou komen van de twee flankeertorens die zich op de oosthoeken van de vieringstoren van de romaanse kerk (eerste helft 12de eeuw) bevonden en een zeventig jaar geleden gesloopt werden om plaats te maken voor het nieuwe transept van de kerk. De werken dienden dus van in het begin zo goed mogelijk gevolgd te worden (4).

Uit het onderzoek is gebleken dat de torenmuren maar juist tot onder de huidige vloer afgebroken waren, zodat niet enkel de fundering maar ook nog opstaande muren ter plaatse waren. Zoals bekend treft of trof men ook gelijk-

2) Cfr. E. Viollet le Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*, t. 9 (s.v. vitrail).

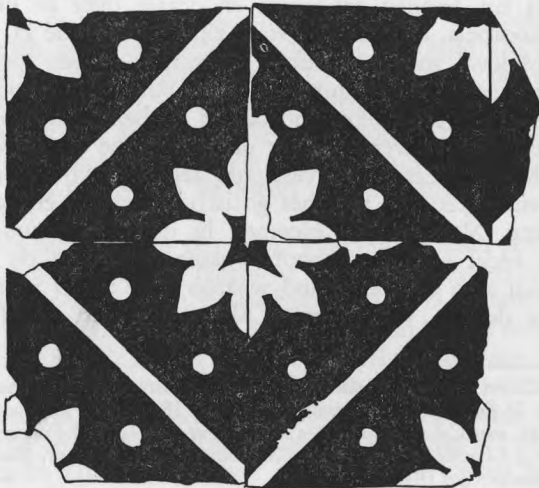
3) Enkele verwante grisaille-scherven (midden 13de eeuw) werden in 1952 - 1954 in de Duinenabdij te Koksijde gevonden. J. Helbig, *Les vitraux médiévaux conservés en Belgique, 1200 - 1500* (Corpus vitrearum medii aevi. Belgique I) Brussel, 1961, nr. 53, blz. 283 - 284, fig. 163.

4) De h. G. De Cuyper en L. Lams, voorzitter en schatbewaarder van de kerkfabriek, alsmede pastoor A. Van Houtryve zijn ons bij het onderzoek zeer behulpzaam geweest. Voor het onderzoek buiten de kerk gaf het stadsbestuur van Veurne bereidwillig de gevraagde toelating.

aardige flankeertorens aan in de romaanse abdijkerk te Mesen, in de Sint-Baafsabdij te Gent en in de Sint-Vincen-tiuskollegiale te Zinnik. Van de gelegenheid werd ook hier gebruik gemaakt om een eigen klein bodemonderzoek te doen. Daardoor weten we nu dat het hoofdkoor geflankeerd was door twee half rond gesloten zijkoren en dat het drie-beukige schip tenminste vijf traveeën telde.

Veel vondsten werden tijdens de opgravingen niet gedaan. In het noordelijk gedeelte van de sleuf — tegen de noordelijke flankeertoren — hebben de arbeiders een graf gevonden dat door vier grote ijzerstenen (ca. 90 cm lang, 50 - 60 cm breed en ca. 20 cm hoog) afgedekt was. Het graf werd spijtig genoeg opgeruimd vooraleer we gelegenheid hadden de ligging en de samenhang met de kerk te onderzoeken. Het geraamte, dat nog in het graf lag, hebben we evenmin gezien.

Bij de noordelijke flankeertoren werden een zestal rood-bruine tegels en tegelfragmenten gevonden, behorend tot uit vier tegels bestaande figuren waarvan het versieringsmotief — in slibtechniek — gevormd wordt door een ruit met in het midden een achtbladige bloem door acht bolletjes omgeven (afb. 3).

Afb. 3. Veurne, Sint-Walburgakerk. Tegels (Tekening A. Debonnet).

Belangrijker was de ontdekking op 27 november van twee, uit Doornikse steen gemaakte epitafen uit de 15de eeuw; met de gebeeldhouwde kanten op elkaar, lagen beide op de overgebleven muren van de zuidelijke flankertoren. Daar kunnen ze maar na de afbraak van deze toren, t.t.z. in het begin van onze eeuw neergelegd zijn. Het merkwaardige is dat deze memoriestenen in 1972 eigenlijk herontdekt werden! In de 19de eeuw waren ze immers — samen met vier andere epitafen uit de 15de - 16de eeuw — ingemetseld in de buitenmuur van het vroegere kloosterpand, ten noorden van de Sint-Walburgakerk, waar ze door verscheidene historici vermeld worden. C. Carton en F. Van de Putte geven in 1862 - 1863 een beschrijving van de twee stenen (5); in 1871 vermeldt J.M. van Caloen met veel lof de eerste steen (6); in 1875 geven F. De Potter, E. Ronse en P. Borre eveneens de opschriften van de twee epitafen (7). Na een verblijf van ca. 70 jaar onder de grond, worden ze nu terug in eer hersteld en krijgen een aangepaste plaats in een koorkapel.

De eerste gedenksteen is 57,5 cm hoog, 91 cm breed en 14 cm dik (afb. 7). Voorgesteld wordt Willem Metter s († 1458), geboren in Sint-Omaars, pastoor van de Sint-Walburgakerk, die vergezeld is van zijn patroonheilige en knielt voor Onze-Lieve-Vrouw met het Jezuskind. Hij houdt zijn handen gevouwen en draagt over de linkerarm een koorpels. Achter hem staat zijn patroon, de H. Willem van Maleval, met een boek in de rechter- en een speer in de linkerhand; deze figuur was in de vorige eeuw ook reeds geschonden. Een tekstband achter de heilige is, op de uiteinden na, verdwenen. Vóór de overledene zitten Maria en het Kind in een mooi versierde zetel die voorzien is van armleuningen, een rug met gotisch maaswerk en een overhuiving. Maria houdt bloemen in de rechterhand; Jezus staat recht op haar schoot. Tussen Maria en de pastoor bevindt zich een tekstband waarop staat: « O virgo maria mater dei p... ». Volgens J.M. van Caloen stond in dat

-
- 5) C.C. en F.V., *Collégiale de Sainte-Walburge à Furnes*, in *Annales de la Société d'Emulation*, 16 (1862 - 1863), 79, 118.
  - 6) J.M. van Caloen, *Quelques monuments funèbres à Furnes, à Ypres et à Clercken*, in *Gilde de St-Thomas et de St-Luc. Bulletin des séances*, 2 (1871 - 1873), 92.
  - 7) F. De Potter, E. Ronse, P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne, II*, Gent, 1875, 250.

opschrift ook nog het woord « memento ». Links van Maria bevindt zich een tak met zes bladeren ; rechts van de patroonheilige is een gelijkaardige, maar kleinere tak die maar drie bladeren telt wegens de aanwezigheid van de tekstband en een wapenschild (een dwarsbalk vergezeld van twee zesbladige rozen). Langs onder draagt een tekstband het volgende drieregelige inschrift in gotische minuskels :

† Hier vooren ligt begrauen heere willem metter.
s. prochipape van deser kerke ghebore van sint
omaers die starf int iaer. m.cccc. lviii den xxi ste
dach in december. bidt voor hem vte caritaten.

De gehele voorstelling is afgeboord door twee zuiltjes die in elke bovenhoek een drielob dragen.

De personen, de zetel, de planten en het wapenschild zijn als vlakreliëf in de steen uitgespaard ; de inschriften en de details in de kledij zijn ingekapt.

De familienaam « metter s » komt tamelijk vreemd voor. Waarschijnlijk betreft het hier een naam « Metteris », « Mettenis » of « Metse ». Het is echter ook mogelijk dat het — gezien de pastoor uit Sint-Omaers afkomstig was — hier de vernederlandsing van een Franse naam, bijv. « Alès » betreft.

De tweede epitaaf — 62 cm hoog, 98 cm breed en 10 cm dik — is in minder goede staat : de linker bovenhoek is verdwenen en grote gedeelten van de gelaagde Doornikse steen zijn afgeschilferd (afb. 8). Dit was in de vorige eeuw nog niet het geval, want Carton en Van de Putte konden nog alle afgebeelde figuren duidelijk herkennen.

Zowel de inschriften als de figuren zijn in de steen uitgespaard ; de plooien in de kledij zijn met ingekapte lijnen aangeduid.

Rechts zit Maria in een zetel, waarvan vooraan een pinakeltje en achteraan een fragment van de rug te zien is ; het Jezuskind is verdwenen. Naast haar staat de H. Hiëronymus, herkenbaar aan zijn gewone attributen ; hij draagt een boek in de linkerhand, terwijl hij met de rechterhand een leeuw streelt die tegen hem opstaat. Van de kap onder de kardinaalshoed is enkel het benedengedeelte bewaard. Links knielt de overleden priester, Omaar Hei.man († 1471), geboren in Alveringem ; over de rechterarm draagt hij een koorpels. Boven zijn hoofd is een tekstband aangebracht waarvan enkel nog het eerste woord te lezen is : Miserere.

Achter hem staat (of stond) zijn patroon de H. Audomarus, die tevens de kerkpatroon van Alveringem is ; deze draagt de bisschopsmijter en hield met de linkerhand zijn staf vast, terwijl hij een kind op de rechterarm droeg. Dit laatste is een verwijzing naar het mirakel dat de heilige te Alveringem deed toen hij het blinde kindje van Adalfridus doopte en het zicht teruggaf (8).

Langs onder staat op drie regels het volgende inschrift in gotische minuskels :

... en heere omaer hei..man priestere can ...
 ... kercke gheboren van alueringhem die staerf int
 jaer ons heeren . m . cccc . lxxi . ende . xxvi .
 in sporkele bid ouer de ziele.

Carton en Van de Putte, daarin gevolgd door De Potter, Ronse en Borre, hebben het begin van het opschrift gelezen als : « Hier voren licht begraven Omaer ... » wat echter niet overeenstemt met wat nu nog te lezen is. Ernstige twijfel bestaat ook over hun lezing van de sterfdatum : « m vier hondert ende xxvi in sporkele ». Er zou dan niet enkel twijfel over het sterfjaar — 1400 of 1426 — bestaan, maar in het tweede geval zou de dag in februari niet aangegeven zijn. Een gedeelte van het jaartal is echter nog op de steen

·m·cccc·lxxi·en·xxvi·in·sporkele

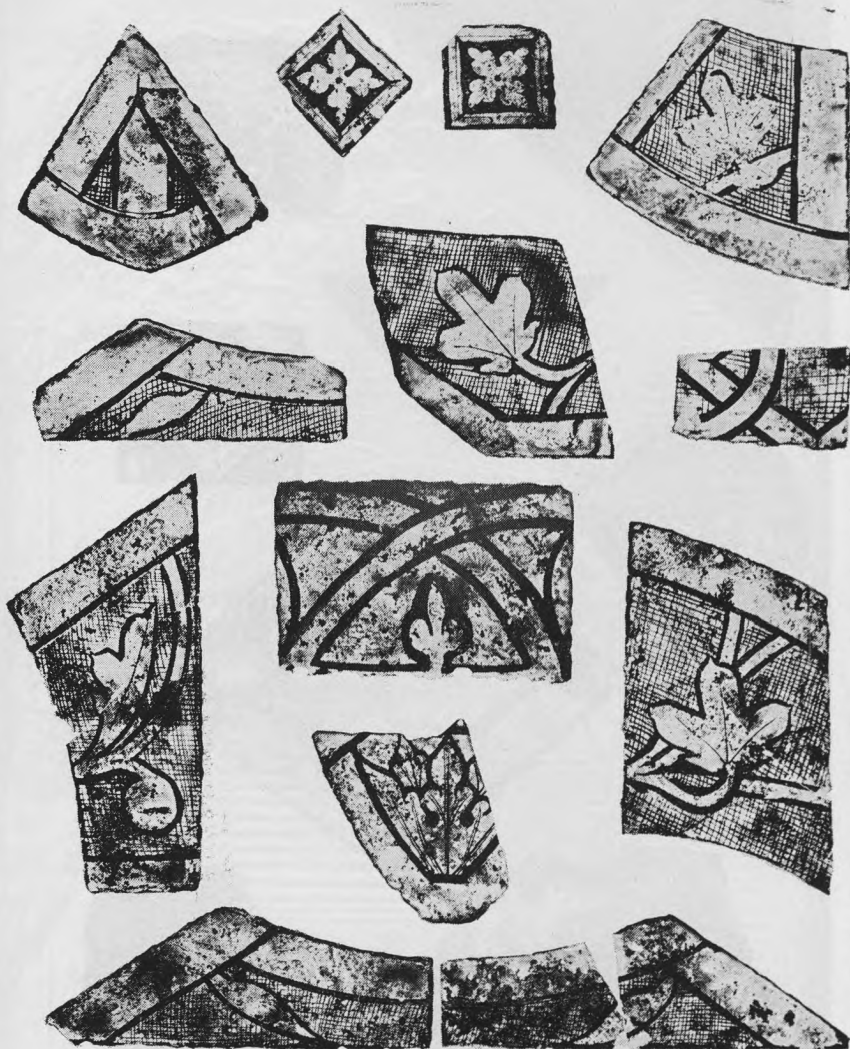
Afb. 4. Veurne, Sint-Walburgakerk. Sterfdatum van Omaer Heineman.

te lezen, en wel : lxxi; tussen deze cijfers en m past juist : cccc, zodat we dan als sterfjaar bekomen : m cccc lxxi (afb. 4), foutief gelezen als : m vier hondert.

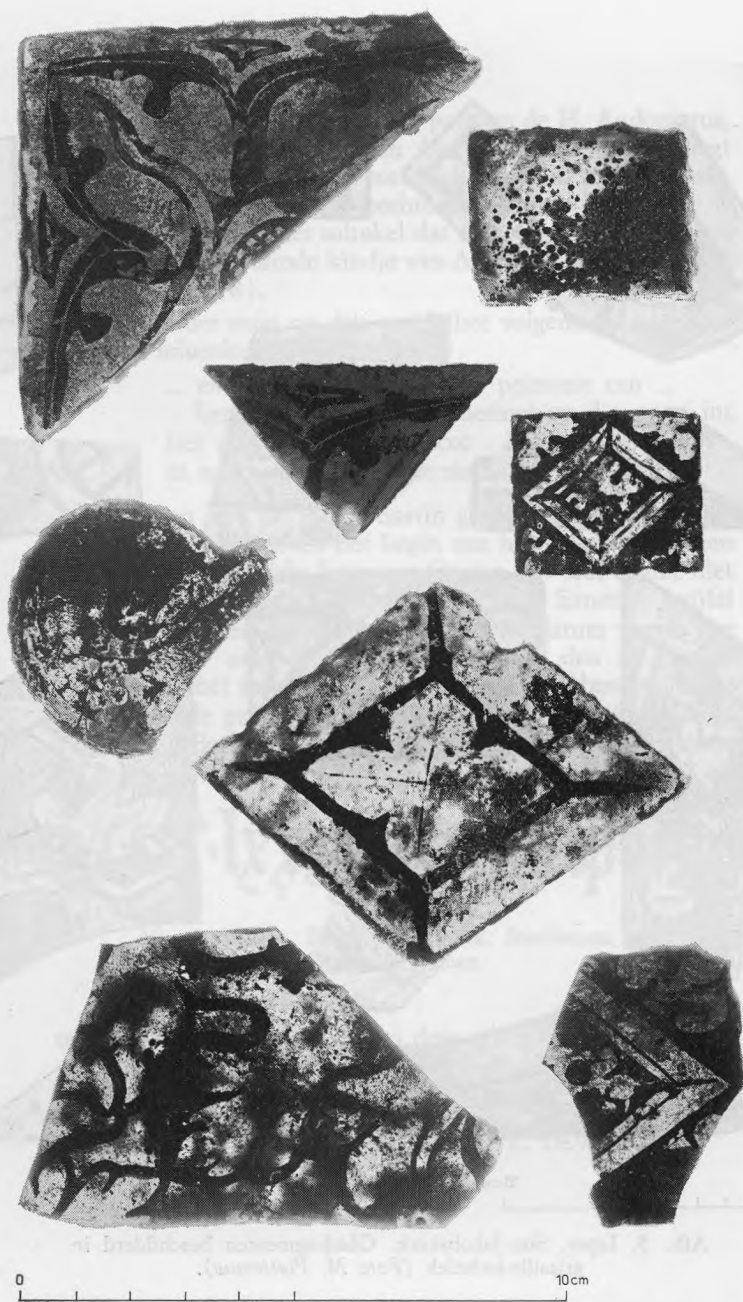
L. DEVLIEGHER.

8) S. Dequidt, *Sint-Omaarsput*, in *Biekerf*, 3 (1892), 1-14, 17-20.

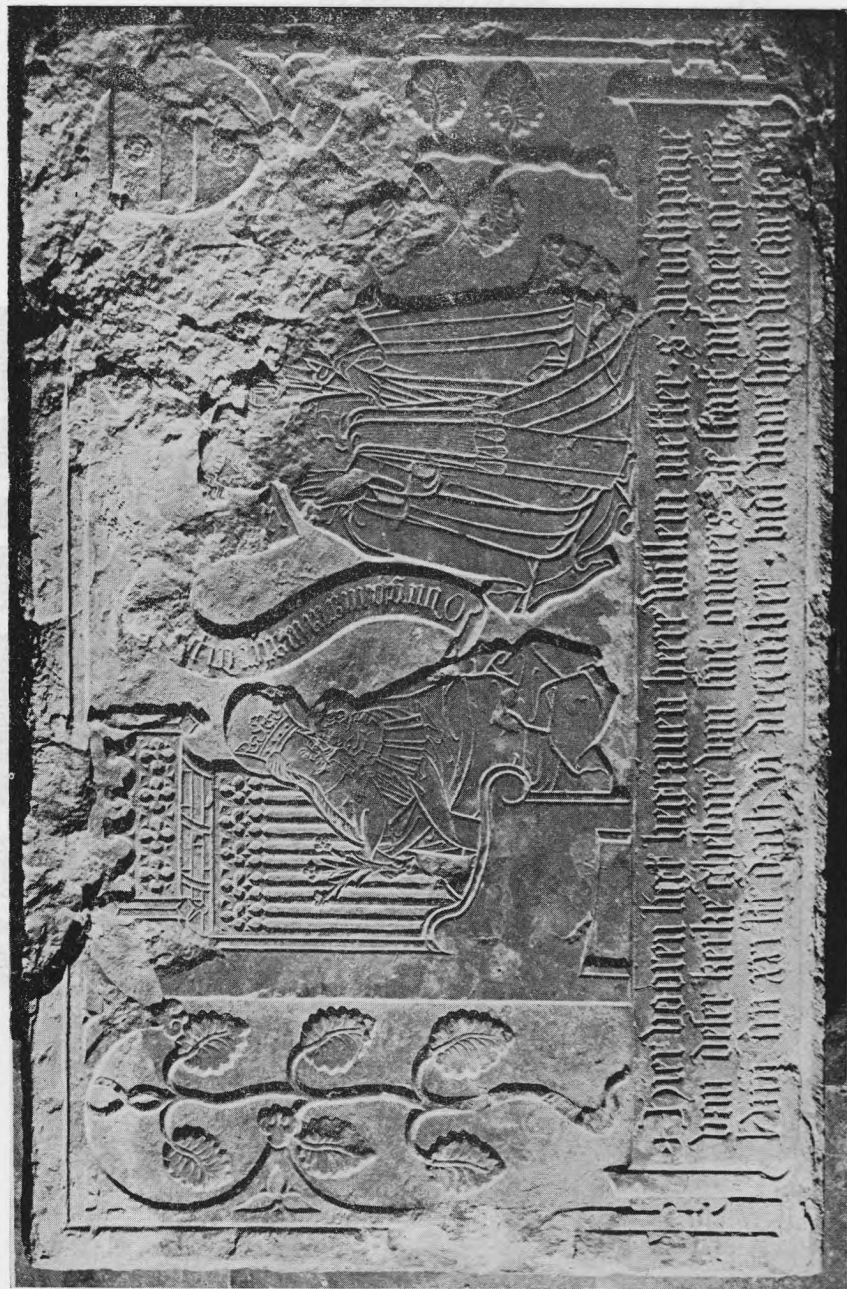

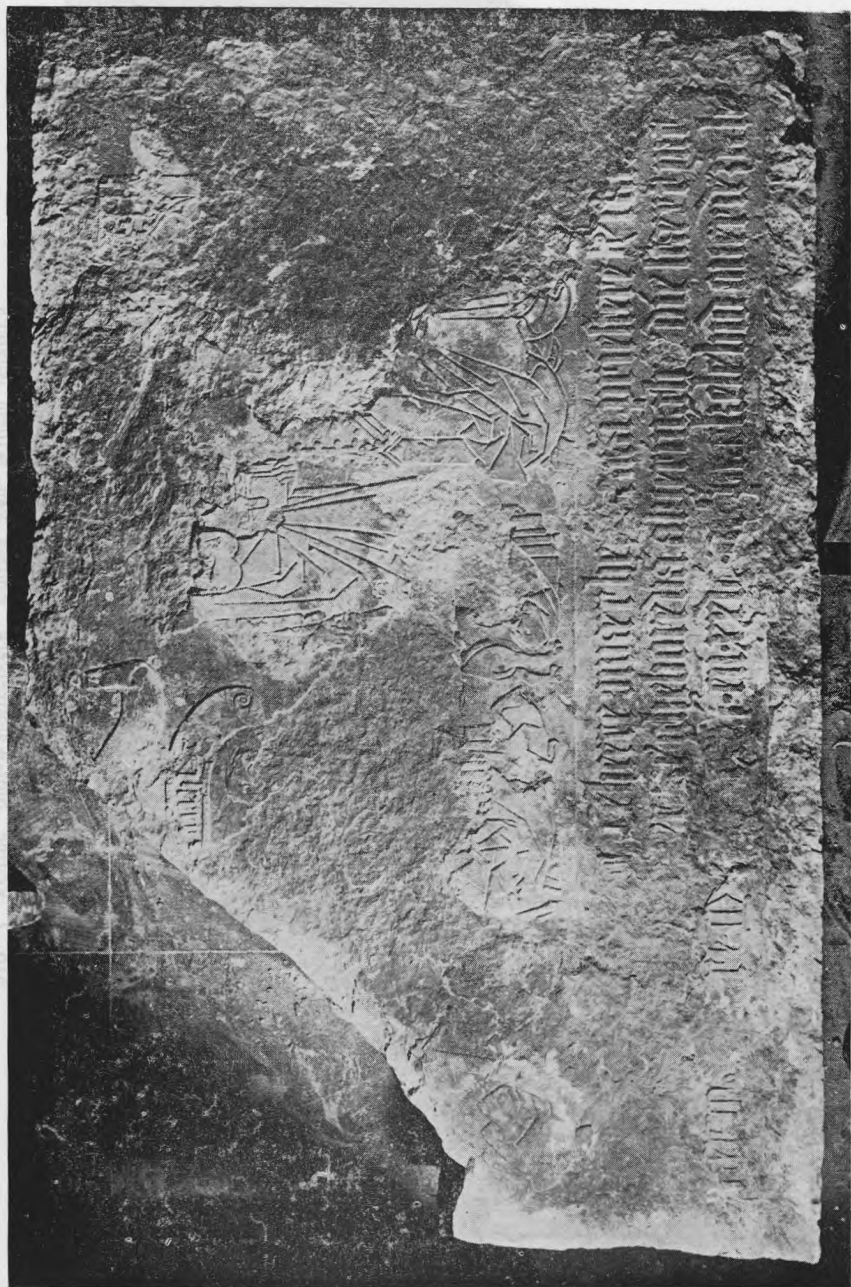
Afb. 5. Ieper, Sint-Jakobskerk. Glasfragmenten beschilderd in grisaille-techniek (Foto M. Platteeuw).

Afb. 6. Ieper, Sint-Jakobskerk. Gekleurde glasfragmenten
(Foto M. Platteeuw).

Afb. 7. Veurne, Sint-Walburgakerk. Epitaaft van Willem Metter s
 (Foto L. Devliegher).

Afb. 8. Veurne, Sint-Walburgakerk. Epitaaf van Omaer Heineman
(Foto A. Debonnet).